

הרב אהוד אחיטוב

עקירת ספיחי כלאיים שצמחו בשביעית

שאלה

אדם שמתגורר במרכז הארץ שתל שיחי תות בגינתו בחודש אלול ה'תשפ"א. לאחר ראש השנה התחיל לגדול שיח פלפל צמוד לתות. שאלתו היא: האם הפלפל מותר באכילה, או שיש עליו איסור ספיחין? בנוסף לכך, האם חובה לעקור את הכלאיים שצמחו בשביעית?

א. איסור ספיחין על ירקות שנבטו ונקטפו בשביעית

גידולים חד-שנתיים (תבואה, ירקות, קטניות) שנבטו בשביעית ונקטפו בשביעית, חל עליהם איסור 'ספיחין'. הספיחין אסורים באכילה מפני עוברי עבירה כלשון הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ד ה"ב):¹

שלא ילך וזרע תבואה וקטניות וזירעוני גינה בתוך שדהו בסתר, וכשיצמחו יאכל מהם ויאמר ספיחים הן, לפיכך אסור כל הספיחים הצומחים בשביעית. משום כך, התותרם שנבטו לפני ראש השנה ה'תשפ"ב מותרים באכילה בקדושת שביעית לדעת רוב הראשונים, הסוברים שאיסור ספיחין אינו חל על גידולים שנבטו בשיטת נקטפו בשביעית.² לעומת זאת הפלפל שנבט בשביעית אסור באכילה לדעת כל הפוסקים, כיוון שמדובר בשטחי ארץ-ישראל שהתקדשו על ידי עולי בבל.³

ב. ספיחי שביעית – חובת עקירתם

אף כשה'ספיחין' אסורים באכילה, למעשה אין מחייבים את בעל השדה לעקור אותם,⁴ אלא כשקיים חשש סביר שאנשים ייכשלו באכילתם, אך צריך לעשות זאת מבלי לגרום

1. וראה מהר"י קורקוס, לרמב"ם שם ד"ה ולמה; כסף משנה לרמב"ם שם ד"ה ולמה, שהרמב"ם דייק זאת מכך שאין איסור 'ספיחין' על צמחים או במקומות שאין בהם חשש לזריעת איסור.
2. עפ"י ר"ש, שביעית פ"ט מ"א ד"ה כל; וכך נוקטים למעשה, ראה קטיף שביעית מהדורת תשפ"א פרק יא סעי' ג.
3. עפ"י רמב"ם, הל' שמיטות פ"ד הכ"ו: 'כל שהחזיקו בו עולי בבל עד כזיב אסור בעבודה וכל הספיחין שצומחין בו אסורין באכילה...'; ועי' קטיף שביעית מהדורת תשפ"א פרק יא סעי' ה והע' 17.
4. מחשש להפסד הפירות, כן כתבו ערוה"ש זרעים סי' כב סעי' ט-י; בית רידב"ז סי' ג סעי' ה; הגרי"א"ה הרצוג פסקים וכתבים ג סי' סג; הגר"ש ישראלי חוות בנימין סי' ט אות י; ועי' שבת הארץ פ"ד הי"ח אות ד.

להפסד פירות שביעית.⁵ לכן אם הפלפל לא הוציא פירות ורוצים לעקור אותו, עדיף לרסס אותו. לעומת זאת אם כבר צמחו פירות, צריך לחתוך את הצמח מעל פני האדמה ולא לעקור אותו מהשורש,⁶ ואת הפירות יש להניח עד שיירקבו מאליהם, ואם קיים חשש שיאכלו אותם, עדיף לעטוף אותם היטב ולהניחם בפח האשפה.

ג. חובת עקירת כלאי זרעים בשאר השנים

1. עקירת כלאים שנזרעו באיסור

בשנה רגילה, ישראל שזרע כלאים בשדהו או בשדה חברו, לדעת רוב הפוסקים גם בזמן הזה חובה עליו מן התורה לעקור אותם,⁷ כפי שמפורש במשנה⁸ ובגמרא,⁹ וכפי שפסק הרמב"ם (הל' כלאים פ"א ה"ג): 'ואסור לאדם לקיים כלאי זרעים בשדהו אלא עוקרן ואם קיימן אינו לוקה',¹⁰ וכן פסק גם בשלחן ערוך.¹¹

2. עקירת כלאי זרעים שצמחו מעצמם

גם כשהכלאים גדלו מאליהם, חובה לעקור אותם מדרבנן, כלשון הרמב"ם (שם, פ"ב ה"ז):

הזורע שדהו מין מן המינין וכשיצמח ראה בו כלאים, אם היה המין האחד, אחד מעשרים וארבעה בשדה הרי זה ילקט עד שימעטנו **מפני מראית העין**, שמא יאמרו כלאים זרע בכוונה...

את הנימוק להיות חובת העקירה רק מדרבנן במקרה זה, מביא מרן הגר"א קוק זצ"ל (חוקות הארץ פ"ב ה"ז, חידושים):¹²

5. עפ"י חזון איש סי' ט ס"ק ד ד"ה ר"מ; ושם ס"ק ו ד"ה ר"מ וד"ה וכשיתלשו; וכן בס"י כא ס"ק יד ד"ה בסימן; אף שלדעתו צריך לעקור את הספיחין ולהניחם להירקב, הוא מסתפק שמא צריך לעשות זאת רק כשהם הגיעו לעונת המעשרות, מפני הפסד פירות שביעית עתידי, ואע"פ שלדעתו אין קדושת שביעית חלה במחזור. ראה: חזו"א, שביעית סי' יא ס"ק ז ד"ה וירק; אומנם הגרש"ז אוערבאך זצ"ל במנחת שלמה, שביעית מילואים סי' ג ד"ה ובר, סובר שקדושת שביעית אכן חלה במחזור.
6. אומנם כשמדובר בצמח יחיד, מותר לשרש אותו לגמרי, כדעת ב"ה במשנה שביעית פ"ד מ"ד; דעת הרמב"ם בפיהמ"ש שם שאין לעשות זאת בכל מצב, אלא רק אם העצים ישמשו חומר בעירה וכדו', וכפי שפסק להלכה בהל' שמיטה ויובל פ"א ה"ח, שלא כדעת המתירים אף לצורך הצימוח של העצים הנותרים. ועי' שבת הארץ פ"א ה"ח אות ח סעי' 1; וראה; במה שכתבנו על אודות עקירת אילנות בשביעית לצורך אחסון זבל, אמונת עתיך 107 עמ' 79-84.
7. כלשון האדמו"ר מצאנז בשו"ת דברי חיים, יו"ד סי' ס: 'ולזה נראה דעת רוב הפוסקים דכלאים בקיום אסור מהתורה'.
8. משנה כלאים פ"ח מ"א; קידושין לט ע"א.
9. מועד קטן ב ע"ב: 'שדך לא תזרע כלאים, אין לי אלא זורע מקיים מנין? ת"ל כלאים שדך לא; ובאופן פשוט האיסור אפילו אם משתנה מלעוקרם, ירושלמי כלאים פ"ח ה"א: 'א"ר יוסי הכל מודים שהוא אסור כשקיים שלא על ידי מעשה'.
10. המדובר בקיום שלא על ידי מעשה, כי בקיום על ידי מעשה כגון מנכש או מחפה נחלקו הפוסקים בדבר, ולדעת הרבה פוסקים הוא חייב מלקות משום 'שדך לא תזרע כלאים', ראה חוקות הארץ, פ"א ה"ג אות ה' הע' 22.
11. שו"ע, יו"ד סי' רצז סעי' ב.
12. יש לציין שאע"פ שכאן המושג 'מראית העין' נאמר כנימוק לגזרת חכמים שחייבו לעקור כלאים שצמחו מאליהם, שמא יאמרו כלאים זרע בכוונה, גם בכלליים של תורה קיים המושג 'מראית העין'.

דכיון שלא היתה כוונה, לא בזריעה ולא בקיום - מותר מדאורייתא. ומדברנן הוא דאסור משום מראית העין כמו שהוסיף הרמב"ם: שמא יאמרו כלאים זרע בכוונה. לכן אם הפלפל היה צומח ליד התות בשנה רגילה, פשוט שצריך היה לעקור את אחד מהם, כדי שלא לעבור על איסור כלאים.

ד. אין אדם מקדש דבר שאינו שלו – בשביעית

נשאלת השאלה: האם גם בשביעית קיימת חובה לעקור כלאים?¹³ אמנם בשנים רגילות אסרה התורה את היבול שגדל באיסור בכרם באכילה ובהנאה,¹⁴ וכפי שנפסק ברמב"ם¹⁵ וב'שלחן ערוך',¹⁶ אך בגידולי שביעית הדין שונה, משום שאדם אינו יכול לאסור פירות שאינם שלו, כלשון הרמב"ם¹⁷ וה'שלחן ערוך' (יו"ד סי' רצו סעי' ד): 'ואין אדם מקדש דבר שאינו שלו... ומפני זה הזרע כרמו בשביעית לא קדש'. לכן עולה השאלה: האם העובדה שתוצרת של כלאי הכרם בשביעית אינה נאסרת, משמעותה שלא חל עליהם כלל איסור כלאים, ולכן אין חובה לעקור אותם? או שגם בשביעית חל עליהם איסור כלאים, וחובה לעקור אותם, אלא שהתוצרת אינה נאסרת משום שהיא הפקר?¹⁸

ה. חרישה בשביעית לחיפוי כלאים

ניתן לדון בשאלה זו עפ"י המשנה (מכות פ"ג מ"ט) המביאה מקרה שבו ניתן לחייב על מעשה חרישה אחד, בשמונה לאוין: יש חורש תלם אחד וחייב עליו משום שמונה לאוין החורש בשור וחמור והן מוקדשים בכלאים בכרם ובשביעית וכו'...

-
- ביחס לקביעת מין הצמח, לעניין הרחקות משני מינים בכלאי זרעים או הרכבת אילנות, כלשון הרמב"ם, כלאים פ"ג ה"ה: 'שאיין הולכין בכלאים אלא אחר מראית העין'.
13. ואף לסוברים שבלאו הכי חובה לעקור ספיחין, עדיין ייתכנו מקרים של כלאים כשהצמחים אינם מוגדרים כספיחין, כגון אם התחילו לצמוח בשישית, שאז לדעת הרבה פוסקים לא חל עליהם איסור ספיחין, או בתחום עולי מצרים עפ"י רמב"ם, הלכות שמיטו"י פ"ד הכ"ו, או כשגדלו באחד מארבעה סוגי שדות שאף בתחום עולי בבל אין בהם איסור ספיחין, כלשון הרמב"ם, הלכות שמיטו"י פ"ד ה"ד: 'ספיחים העולים בשדה בור ובשדה ניר ובשדה כרם ובשדה זרע מותרין באכילה...'
14. עפ"י דברים כב, ט: 'פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם'.
15. רמב"ם, הל' כלאים פ"ה ה"ז: 'אסור לזרוע ירקות או תבואה בצד הגפנים... ואם עשה כן אף על פי שאינו לוקה הרי זה קדש ונאסרו שניהם בהנאה... ושורפים אותם, ויש סוברים שהענפים והקשים אינם נאסרים, ראה חוקות הארץ, ח"ב פ"ה ה"ז אות ד.
16. שו"ע, יו"ד סי' רצו סעי' ג.
17. רמב"ם, הל' כלאים פרק ה הלכה ח; כדעת רבי יוסי ורבי שמעון במשנה כלאים פ"ז מ"ה. בשאלה האם גם הזמורות אינן נאסרות בשביעית, עי' חוקות הארץ, ח"ב פ"ה ה"ח אות ה ובהע' שם.
18. אם מדובר בכלאי הכרם, כי בכלאי זרעים גם בשאר השנים התוצרת אינה אסורה באכילה, משנה כלאים פ"ח מ"א; רמב"ם, הל' כלאים פ"א ה"ז; שו"ע, יו"ד סי' רצו סעי' ז; ובביאור הגר"א, לשו"ע שם ס"ק כ.

וביארה הגמרא (מכות כא ע"ב) שמדובר באדם שחרש בשביעית בשדה שזרועים בו כלאיים, וכשיטת רבי עקיבא שאדם שמחפה כלאיים לוקה משום זרוע כלאיים,¹⁹ וכך פסק הרמב"ם (הל' כלאים פ"א ה"ב):

או המחפה כגון שהיתה חטה אחת ושעורה אחת... מונחין על הארץ וחיפה אותן בעפר... הרי זה לוקה.

שואל על כך בשו"ת 'עונג יום טוב'²⁰ בשם הספר 'נודע בשערים': כיצד ניתן להעמיד את המשנה כדעת ר"ע הסובר שהחורש שדה כלאיים בשביעית לוקה גם על קיום כלאיים? הרי לדעתו בשביעית אין איסור כלאיים, שכן לדעתו 'אין אדם אוסר דבר שאינו שלו'! ליישוב השאלה הובאו במפרשים כמה הסברים, אשר יש להם השלכה הלכתית לנידון שלנו.

1. הסוברים שאיסור כלאיים בשביעית חל רק כשנזרעו בשיטת

לדעת שו"ת 'עונג יום טוב' המחפה כלאיים בשביעית לוקה, רק כאשר הכלאים נזרעו לפני השמיטה. כפי שבכלאי הכרם התבואה שצמחה מאליה נאסרת ואוסרת בהנאה דווקא כשהכלאים שלו, כי יש לו בכך נחותא, כך גם בכלאי זרעים - חיוב עקירתם כשצמחו בשיטת, אינו פוקע בשביעית, כי כשצמחו היה לו נחותא בכך, אע"פ שלאחר מכן הם נעשו הפקר.²¹ ה'עונג יום טוב' העמיד את ההלכה שהמחפה כלאיים בשביעית לוקה דווקא כשמדובר בזריעת שיטת. זאת משום שלדעתו אם היה מדובר בכלאי הכרם שהתחילו לצמוח בשביעית, לא רק שהם לא היו נאסרים בהנאה, אלא אף כשהוא יחרוש את השדה בשביעית, הוא יעבור רק על איסור שביעית²² ולא על איסור קיום כלאים. כך גם דעת ה'תפארת יעקב',²³ שהמקיים כלאי הכרם בכרמו בשביעית לא קנסו כלל, **משום שבשמיטה היבול הפקר אצל כולם, ולא תיתכן אפשרות של כלאיים** משום שאינם יכולים להיות ברשותו.²⁴ אלא שהוא עצמו מקשה על הסבר זה לאור מה שפסק הרמב"ם,²⁵ שספיחין העולים בשדה כרם אינם נאסרים, כי אין רגילים לזרוע שם. משמע מכך שיש חיוב לעקור כלאיים שצמחו בשביעית, שהרי זאת הסיבה שהרמב"ם כותב שלא חששו שאנשים יזרעו בכרם בשביעית, כי בלאו הכי יחייבו אותם לעקור את הכלאים? והוא מסיים במילים: 'ויש ליישב', אך לא פירש כיצד כוונתו ליישב. ולענ"ד ייתכן לבאר דבריו שהסיבה שלא גזרו איסור ספיחין בשדה כרם היא משום שאין רגילים לזרוע שם ברוב

19. כן ביאר רש"י, מכות כא ע"ב ד"ה המנכש; בהשוואה לסוגיית הגמ' מועד קטן ג ע"א.

20. שו"ת עונג יום טוב, סי' פב.

21. העונג יום טוב משווה זאת לחפץ של אדם שהוא עבד לו ועשהו עבודה זרה ואח"כ הפקיר אותו. שאע"פ שאדם אינו יכול לאסור חפץ שאינו שלו אם הוא יעבוד לו עבודה זרה, מכל מקום אם הוא יאסור אותו בשעה שהחפץ היה שלו, הפקרתו לאחר מכן אינה יכולה להפקיע ממנו את איסור ההנאה, עפ"י גמ' ע"ז מג.

22. ע"י רמב"ם, הל' שמיטה ויובל פ"א ה"ד; שבת הארץ, שם; קטיף שביעית, מהדורת תשפ"ב פרק ה סעי' א-ג ושם בהע' 132-134.

23. תפארת יעקב, כלאים פ"ז מ"ה ד"ה ודווקא הפירות.

24. בשונה מהמקרה של מסכך גפנו על תבואתו של חברו בשאר השנים שקנסו את הגפן של האדם שסיכך, כיוון שבשנים רגילות תיתכן מציאות של כלאי הכרם דאורייתא.

25. רמב"ם, הל' שמיטה ויובל פ"ד ה"ד.

השנים בשל איסור קיום כלאיים, לכן אין חשש שיזרעו שם בשביעית, אף שייתכן שיצמחו שם ספיחין מאליהם. בדומה לשדה בור, שאף שאין בעיה לזרוע בו, לא גזרו בו על 'ספיחין' כיוון שלא רגילים לזרוע בו בדרך כלל, אף שייתכן שיעלו שם ספיחין.²⁶

2. הסוברים שקיים איסור כלאיים אף כשנזרעו בשביעית

אולם ה'חזון איש'²⁷ חולק על דעת המקילים וסובר שהכלל 'אין אדם אוסר דבר שאינו שלו' אינו מפקיע שם כלאיים מהגידולים,²⁸ אלא מתיר את התוצרת באכילה, משום שחסרה כאן 'ניחותא של הבעלים' מהכלאיים כדי לאסור כאשר מדובר בכלאי הכרם. עם זאת אין הדבר פוטר את הבעלים מלעקור כלאיים שנזרעו באיסור. לדעתו קיום כלאיים שנזרעו באיסור הוא חלק מאיסור הזריעה, שבוודאי אסור בשביעית. ראייה לכך מביא ה'דרך אמונה'²⁹ מדברי הרמב"ם³⁰ שפסק: 'אין זורעין כלאים לגוי'. בפשטות איסור זה הוא מהתורה לדעת כל הפוסקים, כי אנו פוסקים שאין קניין לנוכרי להפקיע מצוות התלויות בארץ מהקרקע שבבעלותו.³¹ וביאר ב'דרך אמונה'³² שבפשטות לפי דברי הרמב"ם חל איסור על ישראל לזרוע כלאיים בשדהו, אף על פי שהם יהיו ברשות הגוי בזמן הקציר, וזו לשונו:

לכאורה מכאן ראייה למה שמצדד מרן בסי' ג' סקט"ו דאף הזורע כלאים במקום שבוודאי יצא מרשותו בשעת השרשה כמו בשביעית מ"מ לוקה משום זורע ורק אין הזרעים נאסרים בכלאי הכרם אבל איסור זריעה יש דאם לא כן גם כאן אין איסור זריעה.

ה'דרך אמונה' מדייק מלשון הרמב"ם שפסק שאסור לזרוע לגוי, ושמדבריו משמע שאסור זאת אפילו אם השדה הזרוע יעבור לבעלות הנוכרי לפני ההשרשה. אומנם במצב כזה הכלאיים לא יהיו ברשותו ולא ברשות אדם שהוא בר חיובא אפילו רגע אחד, ובכל זאת איסור הזריעה בעינו עומד. מכאן הוא דייק שהוא הדין לכלאיים שנזרעו באיסור בשביעית, שאומנם בשעה שהם גדלו הם הפקר, ומכל מקום חובת העקירה בעינה עומדת.

26. אולם אם הוא יזרע אותם בידיו הוא יהיה חייב לעקור אותם כמו בכל ד' השדות, לדעת החזו"א שביעית סי' י' סוף סק"ו, שאף במקומות אלו (ד' שדות) קיים איסור ספיחין אם הוא זרע את הזרעים בידיו. ולפי דבריו לא קשה קושיית התפארת יעקב מדוע ספיחין העולים בשדה כרם אינם אסורים, כי אם הוא יזרע אותם בידיו הם אכן ייאסרו, לא מצד כלאי הכרם אלא מצד איסור ספיחין.

27. חזו"א, כלאים סי' ג' ס"ק טו.

28. בתחילת דבריו הוא מעלה סברה לחלק בין זורע שדהו כלאיים והפקיר אותם לאחר מכן, לבין זורע כרמו בשביעית, שם חל הכלל: 'אין אדם אוסר דבר שאינו שלו', שממילא כבר בתחילה לא הייתה כאן מציאות של כלאיים. הוא הדין בגידולים שהתחילו לצמוח קודם השביעית, היות שאפילו 'כח הצמיחה' אינו שלו. ואם אין כאן איסור כלאיים, ממילא אין כלל חובת עקירה. זאת לעומת אדם שזרע בכוונה כלאיים ולאחר מכן הפקיר את השדה, שברגע הראשון הייתה כאן מציאות של כלאיים, וממילא חלה עליו חובת עקירה.

29. דרך אמונה, הל' כלאים פ"א ה"ג ד"ה כלאים לגוי.

30. רמב"ם, הל' כלאים פ"ה ה"ג.

31. ראה חוקות הארץ, פ"א ה"ג אות א, שלדעת חלק מהראשונים איסור זה הוא אף למ"ד 'יש קניין' שזהו רק לתרו"מ ולא לכלאיים. אך למ"ד 'אין קניין', לכו"ע יש איסור מהתורה לזרוע כלאיים בקרקע הנוכרי.

32. דרך אמונה, שם.

ולמעשה במחלוקת זו נראה שיש להחמיר, ולעקור כלליים שנזרעו בשביעית באיסור, ובוודאי אם נזרעו בשישית וגדלו בשביעית, משום שמדובר במחלוקת באיסור תורה של כלאי זרעים, שבזמן הזה איסורם מן התורה לדעת רוב הפוסקים.³³

1. קיום כלאי זרעים שנזרעו על ידי נוכרי

ייתכן שניתן להשוות את הנידון לכלליים שעלו מאליהם בשביעית בשאלה אם מותר לקיים כלאי זרעים שנזרעו בקרקע ישראל על ידי נוכרי שאינו מצווה באיסור זה.

1. המתירים קיום כלאי זרעים שנזרעו על ידי נוכרי

מלשון הרמב"ם משמע שאיסור קיום כלליים שנזרעו על ידי נוכרי בקרקע ישראל הוא דווקא **בכלאי הכרם של נוכרים**, באשר רק בהלכות כלאי הכרם הוא כתב כן בצורה ברורה:³⁴ 'ואין עודרין עם הגוי בכלאים אבל עוקרין עמו כדי למעט התפלה'. לעומת זאת הרמב"ם לא התייחס כלל לכלאי זרעים שנזרעו על ידי נוכרי, ולא עוד אלא אף לכאורה הקל יותר כאשר פסק בהלכות כלאי זרעים: 'אסור לזרוע כלאים לגוי', ומייד בהמשך אותה הלכה פסק 'ומותר לומר לזרוע לו כלאי זרעים'. מתוך כך דייקו הפוסקים שלדעתו לא רק שמותר לקיים כלליים שנזרעו על ידי נוכרי בקרקע ישראל, אלא אף מותר לבקש ממנו לעשות כן לכתחילה. לפי הבנה זו, קיים איסור **זריעת כלליים על ידי ישראל** בשדה הנוכרי, ומאידך גיסא מותר אף לבקש מהנוכרי שיזרע כלליים בשדה ישראל, וכל שכן מותר לקיים את כלאי זרעים שנזרעו על ידי נוכרי בקרקע ישראל מבלי שהישראל ביקש ממנו.³⁵

2. האוסרים קיום כלאי זרעים שנזרעו על ידי נוכרי

אולם לדעת התוספות³⁶ אסור לקיים כלאי זרעים בארץ ישראל אף אם נזרעו כשהקרקע בבעלות הנוכרי ורק לאחר מכן עברה הקרקע לבעלות ישראל, וכל שכן לדעתם אסור לומר לנוכרי לזרוע כלליים בשדה ישראל. ניתן להביא ראיה לדבריהם מדברי הירושלמי (ערלה פ"ג ה"ז): 'תני אין עושין עם הגוי בכלאים בין בכלאי הכרם בין בכלאי זרעים'.

33. ראה חוקות הארץ, פ"א ה"א אות ד והע' 8-13.

34. רמב"ם, הל' כלאים פ"ה ה"ה; עפ"י תוספתא כלאים מהדורת ליברמן פ"ב הט"ז, הי"ז; עבודה זרה סג ע"ב; כאשר לדעת רוב המפרשים האיסור הוא אף כשהכרם ברשות הגוי, ראה חוקות הארץ, פ"ה ה"ה אות ב הע' 4-5.

35. כפי שכתבו: רדב"ז, הל' כלאים פ"ה ה"ה ד"ה ואין; מהר"י קורקוס, הל' כלאים שם, ד"ה ואין; כסף משנה, הל' כלאים שם, ד"ה ואין; זהב הארץ, הל' כלאים שם, ד"ה ואין עודרין; וכן נראה גם בדברי הירושלמי כלאים פ"ז ה"ג; בבאור דברי הרמב"ם: ראה בחידושי של מרן הרב זצ"ל חוקות הארץ, פ"ה ה"ה ד"ה אין עודרין.

36. תוס', ע"ז סג ע"ב ד"ה אין; ויש שלמדו כן גם בדעת הרמב"ם, הל' כלאים פ"א ה"ג לעניין אמירה לגוי בכלאי זרעים, ראה בדברי מרן הגר"ה קוק זצ"ל בחוקות הארץ, ח"א פ"א ה"ג אות ג' עמ' 46-47; וכן בדעת הרמב"ם, לעניין אמירה לגוי בכלאי הכרם ראה בחוקות הארץ ח"ב פ"ה ה"ה אות ב, ובחידושי מרן הרב זצ"ל שם עמ' 371.

לדעתם ניתן לדייק מלשון הברייתא שאם אסור לסייע לגוי בכלאי זרעים אף שהקרקע בבעלות הגוי, כל שכן אסור לקבל מהנוכרי שדה זרוע בכלאיים ולטפל בגידוליו.³⁷ בשאלה זו עסק מרן הגר"ה קוק זצ"ל בתשובתו למושב עקרון,³⁸ ובאותו מקרה הוא הסתמך על דעת המקילים, והתיר לזרוע כלאיים על ידי גוי בקרקע של המושבה אע"פ שלאחר מכן הישראל יקיים אותם.

ואולם חשוב לציין שהרב זצ"ל התיר זאת רק משום שהייתה זו שעת דחק גדולה ורק בצירוף כמה נסיבות נוספות להקל. ראשית, היה מדובר במאכל אדם עם מאכל בהמה, שיש מתירים אף על ידי ישראל; שנית, הוא צירף את דעת הפוסקים שאיסור כלאי זרעים בימינו הוא מדרבנן, כמו כן הוא דרש שכל הגידולים יהיו בבעלות נוכרי, זאת על ידי שיקנו את הזרעים לנוכרי והנוכרי יזרע לצורך עצמו ורק אח"כ יקנה אותם לישראל, וכך תצטרף סיבה נוספת להקל, כלשונו:

על דבר הוויקא, שהוא מאכל בהמה, אם אפשר להתיר לזרעם עם השיבולת שועל יחד ע"י נכרים... ויש לומר דהוי שבות דשבות... דאוכל בהמה גם להמחמירים אינו כי אם מדרבנן. ויש לצרף דעת הפוסקים דסבירא להו דבזמן הזה גם איסור כלאים הוי דרבנן... וראוי לעשות בדרך הערמה להקנות את התבואה לנוכרי ושיזרע בשביל עצמו, ואח"כ יקנה ישראל ממנו... כן נלע"ד לסמוך במקום צורך גדול.

מתוך לשונו של הרב זצ"ל ניתן לומר שאם הוא היה נשאל על זריעת שני מינים של מאכל אדם על ידי נוכרי בשדה ישראל, הוא לא היה מתיר לזרוע אותם אף לא בשעת הדחק, אף אם הזרעים היו בבעלות הנוכרי.³⁹

אולם גם לדעת הסוברים שיש חיוב לעקור כלאים שנזרעו באיסור בשמיטה, עדיין נשאלת השאלה: האם לדעתם קיימת חובת עקירת כלאיים שצמחו מאליהם בשמיטה ולא נזרעו בידי אדם ואף בעל השדה לא זכה בהם מעולם?⁴⁰

ז. עקירת כלאיים שצמחו בשאר השנים

ונראה להוכיח שאין חובה על אדם מישראל לעקור כלאים שצמחו בשדהו בשביעית, וזאת מההלכה העוסקת בתקנת חז"ל שמטרתה לגרום לכך שאנשים יעקרו את הכלאיים שעלו מאליהם בשדותיהם בסוף החורף, כלשון המשנה במסכת שקלים (פ"א מ"א): 'באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים...'. במשנה מבואר שאחרי שעברו רוב

37. ועי' דרך אמונה, כלאים פ"א ה"ג בביאור הלכה ד"ה כלאים לגוי.

38. שו"ת משפט כהן, ס' כו.

39. כך מוכח גם שבתשובתו משנת תרפ"ג למושב נחלת יעקב, נדפסה באמונת עתיד 135 עמ' 9-13; על מקרה דומה הוא דרש לזרוע ביקיא ושיבולת שועל עפ"י דיני ההרחקה הרגילים. וכן העיד אברהם רודי הרץ ז"ל, ממייסדי הקיבוץ הדתי, שמרן הרב זצ"ל הורה לו לעקור תערובת כלאיים של ביקיא ושיבולת שועל. ראה: ד"ר יהורם לשם, דף שבועי, לשכת רב הקמפוס אוניברסיטת בר-אילן, פרשת קדושים תשפ"ב, עמ' 3; ותודה לידידנו הרב יהודה זולדן שליט"א על העדכון.

40. ואף שבאיסור ספיחין גזרו גם כשהם עלו מאליהם ואף שהם הפקר, יש לחלק, כי שם חוששים מעבריינים שיזרעו בשביעית ויאמרו שהם צמחו מאליהם כלשון הרמב"ם, הל' שמיטה ויובל פ"ד ה"ג; לכן גזרו אף כשעלו מאליהם. אבל בכלאי זרעים שעלו מאליהם החשש הוא למראית העין **שיחשדו** בו שזרע באיסור, וייתכן שלא גזרו כשהצמחים אינם שלו.

ימות הגשמים הכריזו בית הדין שכל אדם מישראל יבדוק בשדהו ובגינתו שלא צמחו בהם כלאיים.⁴¹ הרמב"ם בפירושו למסכת כלאיים⁴² מפרט כיצד ומתי עוקרים כלאיים שעלו מאליהם, ולדעות מסוימות תיקנו חז"ל גם למיין את גרעיני התבואה, כדי שלא יזרעו כלאיים בשגגה.⁴³

חז"ל גם דאגו לאכוף את חובת עקירת הכלאים, כלשון המשנה (פ"א מ"ב):⁴⁴ אמר רבי יהודה בראשונה היו עוקרין ומשליכין לפנייהם משרבו עוברי עברה היו עוקרין ומשליכין על הדרכים התקינו שיהו מפקרין כל השדה כולה.

ומפרש הרמב"ם (פיה"מ שקלים פ"א מ"א ד"ה ויוצאין): 'שיוצאין המתנדבין ומבקרין השדות הזרועות והכרמים ואין מסתפקין בהכרזה בלבד' - שלוחי בית דין היו יוצאים לבדוק שבעלי השדות עקרו את הכלאים משדותיהם, ומי שלא עשה זאת - בית הדין הפקירו את כל היבול שלו, כדי לזרז את האנשים לעקור את הכלאים משדותיהם, כפי שפסק הרמב"ם בהלכה (הל' כלאים פ"ב הט"ז):⁴⁵

בראשונה היו **עוקרין** ומשליכין והיו בעלי בתים שמחים שמנקין להן שדותיהן התקינו שיהיו מפקרין את כל השדה שימצאו בו כלאים, והוא שימצאו בה מין אחר אחד מארבעה ועשרים אבל פחות מיכן לא יגעו בה.

חשוב לציין שאף לאחר שבית הדין הפקירו את היבול, מסתפק מרן הגרא"ה קוק זצ"ל שמא עדיין קיימת חובת עקירת כלאיים על בית דין או אפילו על בעה"ב, כשהוא דן מה מעמדו של היבול לאחר שהופקר.⁴⁶

ה. עקירת כלאיים שצמחו בשמיטה

בדברי הרמב"ם שם אין התייחסות מפורשת לחובת עקירת כלאיים שעלו מאליהם בשנת השמיטה, ומדברי ספר 'הלכות ארץ ישראל' (דין ערלה וכלאים סעי' ב) נאמר כמעט במפורש שבשמיטה לא יצאו לעקור כלאיים:

וכיוון שהוכחתי שכלאי זרעים נוהגין בארץ מן התורה, אם הייתה עיר אחת מיוחדת לישראל בית דין של אותה העיר חייבין לשלוח שליח ב"ד **בכל שנה ושנה מהששת שנים של שמיטה** בחמישה עשר באדר לקרות ולעין השדות הזרועים ואם יש בהן כלאים זרועים שיפקירו את השדה.

מדבריו נשמע שכתב ששלוחי בית הדין יצאו לעקור כלאיים בשש השנים, משמע שלא עשו כן בשביעית, אף שגם בשנה זו תיתכן מציאות של כלאיים שעלו מאליהם, וכפי שכתב בפשטות הגר"ח קנייבסקי זצ"ל (דרך אמונה, הל' כלאים פ"ב הט"ז ציון ההלכה צט): 'ושם כתב דבשמיטה אין יוצאין דהכל הפקר...'. מדבריו משמע שזו גם דעת

41. עפ"י רמב"ם, פיה"מ"ש שקלים פ"א מ"א ד"ה על הכלאים; רע"ב, שקלים פ"א מ"א ד"ה ועל הכלאים.

42. רמב"ם, פיה"מ"ש כלאים פ"ב מ"א ד"ה וצריך שתדע.

43. רע"ב, שם בפירוש השני, תפא"י שם אות ב.

44. שקלים פ"א מ"ב.

45. על תקנה זו ומשמעותה בימינו עי' בהרחבה במאמרו של הרב אברהם סוחובולסקי, 'באחד באדר משמיעין על הכלאים', אמונת עתיד 80, עמ' 8;

46. ראה חוקות הארץ, ח"א פ"ב הט"ו עמ' 137-138, בחידושים, בשאלה לגבי חובת עקירה של כלאיים שהופקרו כמבואר לעיל סעי' 2 ובהע' שם, אך כאמור אין ללמוד מכך ליבול שצמח מאליו בשביעית.

הרמב"ם⁴⁷, שכלאיים שצמחו בשדהו בשביעית, אין חובה לעקור אותם, כיוון שכל השדות הם הפקר. מובן שכלאיים שצמחו בשביעית בתחום עולי בבל אסורים משום 'ספיחין', ואם יש חשש שיכשלו באכילתם, צריך לעקור אותם ולנהוג בהם קדושה.

סיכום

- א. שיח הפלפל שנבט בשביעית בתחום עולי בבל אסור באכילה, שכן יש בו משום איסור ספיחין.
- ב. למעשה, אף שאין חובה לעקור ספיחין בשביעית, צריך לעשות זאת אם חוששים שיאכלו מהם בטעות, אך אסור להפסידם בידיים, כי יש בהם קדושת שביעית.
- ג. כלאיים שנזרעו באיסור - חובה לעקור אותם, אפילו בשביעית.
- ד. כלאיים שצמחו מאליהם בשאר השנים - חובת עקירתם היא מדרבנן, מפני מראית העין.
- ה. בשנים רגילות, בית דין מזכירים לציבור באחד באדר לעקור כלאיים שעלו בשדותיהם. אם הדבר לא נעשה, שלוחי בית הדין מפקירים את כל היבול של מי שלא עקר בזמן.
- ו. בשמיטה, שהיבול בה הפקר, בית הדין לא הכריזו על עקירת כלאיים, ובפשטות אין חובה לעקור אותם.
- ז. כלאי זרעים שצמחו בשמיטה בתחום עולי מצרים - אין חובה לעקור אותם, והם מותרים באכילה.
- ח. כלאי זרעים שצמחו בשמיטה בתחום עולי בבל אסורים באכילה משום 'ספיחין'. כשקיים חשש שאנשים יכשלו באכילת ספיחים, צריך לעקור אותם ולנהוג בהם קדושת שביעית.

47. רמב"ם, הל' כלאים פ"ב הט"ז.